

Thurah og Eigtved tydeligt se Sverige. Men til dem kom der aldrig tilbud om opgaver i Sverige. Övedskloster kun 40 km fra Malmø blev ikke tegnet og opført af dem. Det tilfaldt Carl Hårleman og Jean Eric Rehn, der måtte drage den mere end 600 km lange vej ned til det skånske gods. Hvor Pilo malede portrætterne af familien Ramel til Övedsklosters gemakker, før han drog videre til København.

Ole Feldbæk

MICHAEL BREGNSBO: Gejstlighedens syn på samfund og øvrighed 1775-1800, belyst ved trykte prædikener og taler. København, Den danske historiske Forening, 1992. 160 + 124 s.

Bogens første 160 sider er en uændret udgivelse af en specialeopgave afleveret på Københavns Universitet i 1989; kun nogle tekstbehandlingsfejl (ikke alle) er rettet. På de sidste 124 sider optrykker forf. sin materialesamling i form af et stikordsagtigt register over alle de synspunkter vedrørende samfundsforhold han har uddraget af de prædikener han har læst, ordnet systematisk efter emner, hvoraf kun nogle er behandlet i selve specialet. Samlingen er ment som et arbejdsredskab og gør ikke krav på at være udtømmende. Endvidere rummer bogen bibliografi over alle de trykte og nogle utrykte prædikener fra den behandlede periode, samt lister over de nævnte gejstlige. Det sidste er taget i udvidet betydning: også nogle rektorer og lærere ved de lærde skoler er medtaget i undersøgelsen, hvilket forekommer rigtigt, da de endnu på denne tid ofte gik videre i karrieren til de federe præstekald.

Selve specialet indledes med en præsentation af emnet med karakteristik af materialet og overvejelser over dets kildeværdi, herunder naturligvis spørgsmålet om de trykte prædikeners repræsentativitet. De har altid kun udgjort en ringe brøkdel af de faktisk holdte. Derefter udfoldes prædikanternes syn på enevælden, på embedsmænd og undersåtter, frihed og lighed samt de eksisterende standsforhold, med særlig vægt på vurderingen af adel og bondestand. Det kvarte århundrede der behandles har pr. tradition en særlig vægt i dansk idehistorisk forskning, fra Edvard Holm til Thorkild Kjærgaard. Det er trykkefrihedens, landboreformernes og den franske revolutions tidsalder.

Michael Bregnsbos helhedsbillede af gejstlighedens bidrag til tidens samfundssyn, svarer meget godt til hvad man i forvejen kendte fra dens tidsskrifter og bøger, selv om der også føjes nye nuancer til dette. Undersøgelsens betydning ligger imidlertid frem for alt i at prædikenerne var datidens vigtigste »massemedium«. I deres mundtlige fremførelse nåede de så stor en del af befolkningen at man kan se bort fra resten. Mens præsterne skulle oplæse nye forordninger og andre offentlige bekendtgørelser i kirken, er der intet der tyder på at statsmagten prøvede at benytte dette medium til direkte holdningspåvirkning, hvilket måske er bemærkelsesværdigt, men dog falder helt i tråd med de almindeligt herskende ideer om at det var opinionen der skulle styre enevælden, ikke omvendt. Selvfølgelig var der grænser for hvad en prædikant kunne tillade sig at sige fra prædikestolen, også dengang. Men grænserne var vide, og forf. fremhæver hvordan særlige situationer, som en ulykke hvor 15 mennesker druknede på vej

til hoveriarbejde, kunne give præster øget rum til at tale frit fra leveren. Men om de trykte prædikener gælder det nok generelt, at det har været de mest markante i en eller anden henseende: teologisk, stilistisk eller – måske især i denne periode – som politisk-sociale opinionsytringer.

Afhandlingen er velskrevet. Forf. forfalder ikke til lange citater, skønt enhver ved hvor fristende det er i arbejder af denne art. Han har et sundt, afvejet *judicium* om de meningsforskelle og nuancer der findes i materialet; de fremtræder som forenelige inden for det samme, større grundmønster. En ting har øjensynlig skuffet ham: han har ikke fundet mange eksempler på de såkaldte »kartoffelprædikener«, altså sådanne hvor prædikanten hengav sig til at anbefale nye afgrøder og dyrkningsmetoder. Måske er de kun en myte – eller måske det var den slags prædikener man ikke lod trykke.

Torben Damsholt

GEORG ALBRECHT KOEFOED: Forsøg til en Dansk Søe Ord-Bog med Beskrivelse paa hver Ord og deres Benævning i det Frandske og Engelske Sprog. Søhistoriske Skrifter XVII. Handels- og Søfartsmuseet, Helsingør, 1993. LXIII + 301 s. kr. 450.

På Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg har man fra omkring 1930 haft et omfangsrigt håndskrevet maritimt leksikon stående, men uden at kende dets forfatter eller proveniens. I museets årbog 1981 kunne Anders Monrad Møller imidlertid kaste lys over begge disse forhold. Og nu har så Iver C. Weilbachs legatfond bekostet udgivelsen af håndskriftet på smukkeste vis.

Som indledning bringes en revideret udgave af Anders Monrad Møllers spændende artikel, som skarpsindigt påviser, at forfatteren til det maritime leksikon er Georg Albrecht Koefoed. Denne levede 1753-1808 og gjorde som søofficer en smuk karriere, hvorunder han gjorde langvarig tjeneste også i den britiske og franske krigsflåde. I den forbindelse udarbejdede han omkring 1780 en kortfattet dansk-fransk og fransk-dansk søordbog, (som også findes på Kronborg). Efter hjemkomsten til Danmark i 1783 omarbejdede han ordbøgerne til den store såkaldte søordbog, som er Danmarks første maritime leksikon.

Med Lescalliers bekendte franske værk som nært forbillede lavede Koefoed sin søordbog. I ganske korte artikler definerer og beskriver den begreber og betegnelser inden for sømandsskab, skibsbygning, navigation og søkrigskunst; desuden indgår en del kommandoer blandt opslagsordene. For hvert af disse gives en kort forklaring, som ofte uddybes og illustreres i en af de 24 billedplancher, der vrimler med pædagogiske opstillinger og detaljer som i tidens store franske encyclopædi. Selve ordbogsdelen med 2806 opslagsord fylder 205 tospaltede tryksider. I omfang og anlæg svarer søordbogen nogenlunde til C.L.L. Harboes berømte *Dansk Marine-Ordbog* fra 1839, som blev genoptrykt 1979, men som forlængst er udsolgt igen.

Det store arbejde med at udgive Koefoeds værk er samvittighedsfuldt og omhyggeligt gennemført af Merete og Jørgen Marcussen. De har forsynet udgaven med rigelige oplysninger om manuskriptet og principperne for dets